

DARIUSZ KROK

SYSTEM WARTOŚCI A POZNAWCZE I SPOŁECZNE WYMIARY RELIGIJNOŚCI

Pojęcia wartości i religijności wydają się ze sobą powiązane, zarówno na poziomie strukturalnym, jak i funkcjonalnym. Wartości, będąc czynnikami motywacyjnymi, mogą wpływać na strukturę religijności i określać jej charakter. Jednocześnie religia – jako system pojęć i standardów zachowań – dostarcza stabilnego oparcia dla hierarchii wartości. Celem niniejszego artykułu jest zbadanie powiązań wartości z poznawczymi i społecznymi wymiarami religijności, a także określenie charakteru i siły tych relacji. Badania przeprowadzono wśród 247 osób (kobiety i mężczyźni) w wieku 18-56 lat. W badaniach zastosowano trzy narzędzia: Skalę Wartości Schelerowskich, Skalę Przekonań Postkrytycznych oraz Skalę Centralności Religijności. Wyniki badania wskazują na związki systemu wartości z poznawczym i społecznym funkcjonowaniem jednostki w zakresie życia religijnego. Wartości hedonistyczne wiążą się ze stylem myślenia charakteryzującym się krytycznym podejściem do treści religijnych i relatywnym rozumieniem zagadnień transcendentnych, a także z intensywnością praktyk religijnych i form kultu. Wartości święte, religijne i patriotyczne związane są ze stylem myślenia odznaczającym się stabilnością i akceptacją treści religijnych, ale także z refleksyjnym podejściem do rzeczywistości transcendentnej. Istotnym rezultatem badań było wskazanie, że system wartości jest silniej związany ze społecznymi niż poznawczymi wymiarami religijności.

Słowa kluczowe: system wartości, religijność, poznawcze wymiary religijności, społeczne wymiary religijności.

SYSTEM WARTOŚCI A POZNAWCZE I SPOŁECZNE WYMIARY RELIGIJNOŚCI

Tematyka wartości należy do zagadnień cenionych na gruncie psychologii od wielu lat. W dużej mierze wynika to z istotnej roli, jaką wartości spełniają

DR HAB. DARIUSZ KROK, Katedra Psychologii i Pedagogiki Rodziny, Uniwersytet Opolski,
ul. Drzymały 1a, 45-342 Opole; e-mail: dkrok@post.pl

w życiu jednostki. Wartości, będąc czynnikami motywacyjnymi, pozostają w ściślejszej relacji z takimi konstruktami, jak postawy, cele, potrzeby oraz normy społeczne, co znajduje swój oddźwięk na płaszczyźnie poznawczej i społecznej. Podobnie wygląda sytuacja z pojęciem religijności należącym do podstawowych kwestii badawczych w psychologii religii. Potrzeba transcendencji, będąca podstawą religijności, stanowi jeden z fundamentalnych i ewolucyjnie najstarszych mechanizmów psychicznych determinujących nie tylko odniesienie do przedmiotu religijnego, ale i szereg relacji społecznych związanych z tworzeniem stosunków międzyludzkich, budowaniem struktur społecznych i systemów moralnych. Obydwa pojęcia wartości i religijności są ze sobą powiązane. Z jednej strony wartości, szczególnie moralne i religijne, wpływają na strukturę religijności i określają jej charakter, a z drugiej – religia jako system dostarcza niezmiennych podstaw dla hierarchii wartości wskazując, które z nich powinny stanowić podstawę zachowań ogólnoludzkich.

Wiele prac omawiających zagadnienia wartości i religijności podkreśla wzajemne związki tych pojęć, a także akcentuje podobieństwa i różnice zarówno na poziomie strukturalnym, jak i funkcjonalnym (Feather, 2005; Król, 1999; Roccas, Schwartz, 1997; Saroglou, Delpierre, Dernelle, 2004). Wskazuje to na ważność omawianej problematyki wśród zagadnień psychologicznych, a zarazem stanowi asumpt dla podjęcia kolejnych badań empirycznych poszerzających dotychczasową wiedzę w tym zakresie i umożliwiającą rozstrzygnięcie ewentualnych wątpliwości badawczych.

I. POWIĄZANIA SYSTEMU WARTOŚCI ZE SFERĄ RELIGIJNOŚCI

Dokładna analiza wartości i religijności wskazuje na ich wzajemne odniesienia. Okazuje się, że wartości mają istotne znaczenia w życiu religijnym człowieka, zarówno na poziomie myślenia, formułowania sądów i dokonywania ocen, jak i zachowania, i relacji interpersonalnych. W opinii Schwartza (1996, 2001), wartości są rozumiane jako pożądane i ponadsytuacyjne cele, zmieniające się w zakresie ważności i służące jako przewodnie zasady życia jednostek. Kluczowym aspektem odróżniającym poszczególne wartości jest rodzaj celów motywacyjnych, na które są one ukierunkowane. Będąc silnie zakorzenione w psychice ludzkiej, wartości są kryteriami stosowanymi przez jednostkę w celu selekcji swoich działań oraz ocen dokonywanych w stosunku do siebie samej, innych ludzi, a także zachodzących zdarzeń. Wartości są uporządkowane hierarchicznie

zgodnie z ich znaczeniem dla człowieka i tym samym tworzą względnie trwałe systemy (Rokeach, 1976). Będąc związane ze sferą motywacyjną, wartości są zróżnicowane dla poszczególnych jednostek, grup społecznych i kultur. Jednocześnie można także mówić o podobieństwach międzykulturowych w ramach ogólnej struktury wartości.

Religijność odnosi się do „poszukiwania znaczenia poprzez sposoby związane z pojęciem świętości (*the sacred*)” (Zinnbauer, Pargament, 2005, s. 36). Poszukiwanie znaczenia religijnego może odbywać w rozmaitych kontekstach indywidualnych i społecznych (poznawanie religijne, osobista modlitwa i medytacja, zorganizowane praktyki religijne). Rozumienie religijności w kategoriach poszukiwania znaczenia wydaje się dogodnym poznawczo założeniem, gdyż umożliwia badanie zarówno pozytywnych, jak i negatywnych konsekwencji życia religijnego (Batson, Stocks, 2004; Krok, 2009; Silberman, 2005). Religijność nie występuje w „próżni”, gdyż z jednej strony ma odniesienie do czynników psychicznych jednostki, np. osobowości, potrzeb, a z drugiej – jest uzależniona od oddziaływania wielu czynników społecznych i środowiskowych, takich jak: indywidualizm, kolektywizm, relacje międzygrupowe (Krok, 2005). Konsekwencją wymienionych powiązań są ścisłe relacje pojęć i przekonań religijnych z treściami pozareligijnymi.

Na płaszczyźnie psychologicznej religijność obejmuje wymiary poznawcze, emocjonalne i społeczne. Wymiar poznawczy odnosi się do przekonań i pojęć religijnych, które powiązane są ze stylami myślenia, organizacją danych pamięciowych i sposobów przetwarzania informacji. Wymiar emocjonalny podkreśla istotną rolę emocji, towarzyszących doświadczeniom, przeżyciom lub praktykom religijnym. W wymiarze społecznym odnajdujemy szerokie spektrum zachowań religijnych, których charakterystyczną cechą jest relacja do sfery *sacrum* (Hood, Hill, Spilka, 2009; Zinnbauer, Pargament, 2005). W zależności od występowania i natężenia czynników poznawczych, emocjonalnych i społecznych w psychice jednostek mogą występować różne formy życia religijnego. Wśród wielu osób wszystkie trzy wymiary religijności są obecne, stanowiąc mniej lub bardziej spójną całość. Można także spotkać osoby, u których religijność bazuje tylko na jednym wymiarze, np. osoby mają wiedzę na tematy religijne, lecz równocześnie religia nie wzbudza żadnych uczuć, ani nie pociąga za sobą żadnych praktyk duchowych.

Związki między wartościami a religijnością były i wciąż są badane przez pryzmat różnych teorii i modeli. Jednym z pierwszych badaczy zajmujących się wartościami wraz z uwzględnieniem sfery religijnej był Rokeach (1973), który wyodrębnił dwa rodzaje wartości tworzące wspólny system. Pierwszy rodzaj

określa stany końcowe lub cele działania i nazwany został „wartości ostateczne” (*terminal values*), np. miłość, piękno, zbawienie, natomiast drugi rodzaj obejmuje sposoby i środki działania i określany jest mianem „wartości instrumentalne” (*instrumental values*), np. ambicja, opanowanie, uczciwość. Rokeach mocno podkreśla obecność wartości w psychice jednostki, a także ich oddziaływanie motywacyjne na różne sfery życia indywidualnego i społecznego. Badania Rokeacha (1973, 1976) prowadzone na populacji amerykańskiej wskazały na istotne statystycznie związki wymienionych rodzajów wartości z postawami religijnymi. Wystąpiły silniejsze związki między religijnością i wartościami: bezpieczeństwo rodziny, przebaczenie i posłuszeństwo, a słabsze dla wartości: przyjemność i życie pełne wrażeń.

Na rodzimym gruncie Chaim (1991), posługując się skalą wartości Rokeacha, wykazał, że religijność spójna i niespójna, oznaczająca stopień akceptacji i zgodności elementów systemu przekonań religijnych, różni się w zakresie preferencji wartości. Różnice dotyczyły głównie takich wartości, jak zbawienie, zdrowie, mądrość, pokój i życie pełne wrażeń (wartości ostateczne) oraz pomyślność, ambicja, refleksyjność, gotowość kochania i uczynność (wartości instrumentalne). Wyniki porównań grup o zróżnicowanym poziomie spójności vs niespójności przekonań religijnych doprowadziły do konkluzji, że każda z grup reprezentująca pewien typ religijności ma własny profil, wyznaczony przez wyniki w zakresie wartości ostatecznych i instrumentalnych.

Kolejne badania nad związkami wartości i religijności przeprowadzono w ramach koncepcji wartości Schwartza (1992), która jest współcześnie jedną z najbardziej uznawanych w literaturze przedmiotu. Autor, opierając się na wielu międzynarodowych badaniach nad wartościami uznawanymi w różnych kulturach, wyróżnił dziesięć typów: życzliwość, tradycja, konformizm, bezpieczeństwo, władza, osiągnięcia, hedonizm, stymulacja, samodzielność, uniwersalizm. Poszukiwania Schwartza i Huismansa (1995), prowadzone w ramach czterech dużych grup religijnych (katolicy, protestanci, prawosławni greccy, ortodoksyjni żydzi), wykazały, że religia była pozytywnie związana z takimi wartościami, jak tradycja, konformizm, bezpieczeństwo i życzliwość, a negatywnie – z wartościami hedonizmu, stymulacji, samodzielności, osiągnięć władzy i uniwersalizmu. Najsilniejsze korelacje religijności wystąpiły z wartościami: tradycja ($r = 0,54$) i hedonizm ($r = -0,39$). Omawiając uzyskane rezultaty autorzy stwierdzają, że religia dostarcza trwałej podstawy dla ogólnie uznawanych norm i struktur społecznych. Tym samym systemy religijne aprobują akceptację wartości związanych z porządkiem społecznym, a sprzeciwiają się wartościom odnoszącym się do zmian i kwestionowania utartych zasad. Na poziomie psychologicznym sto-

pień religijności odzwierciedla dążenie do redukcji niepewności, czego konsekwencją jest szukanie trwałości i stałego fundamentu dla myślenia i zachowania jednostek. Ponadto religia akcentuje uczucia podziwu, respektu i pokory oraz wyraża dezaprobatę chęci poszukiwania szczęścia poprzez zdobywanie dóbr materialnych.

Interesujące badania przeprowadziła Roccas (2005) na populacji izraelskiej, w której subiektywnie oceniana religijność okazała się pozytywnie związana z wartościami tradycji ($r = 0,59$), życzliwości ($r = 0,22$) i konformizmu ($r = 0,18$), a negatywnie – z hedonizmem ($r = -0,44$), stymulacją ($r = -0,33$), samodzielnością ($r = -0,24$) i uniwersalizmem ($r = -0,22$). Jak można zauważyć, powyższe rezultaty potwierdzają zależności między wartościami i religijnością uzyskane przez Schwartza i Huismansa (1995). Inne badania prowadzone wśród katolików w Belgii (Duriez, Fontaine, Luyten, 2001), katolików w Meksyku (Bilsky, Peters, 1999) oraz muzułman w Turcji (Kusdil, Kagitcibasi, 2000) przyniosły zbliżone wyniki. Cechą charakterystyczną tych badań było zastosowanie jednowymiarowej miary religijności, tj. mierzono albo zaangażowanie religijne, albo udział w praktykach religijnych. Związki wartości w ramach koncepcji Schwartza z tak mierzoną religijnością okazywały się zbieżne.

Nieco inne, bo wielowymiarowe podejście do badań wartości i religijności zaproponował zespół pod kierownictwem Fontaine (Fontaine, Duriez, Luyten, Corveleyn, Hutsebaut, 2005; Fontaine, Luyten, Corveleyn, 2000), który zastosował Skalę Przekonań Postkrytycznych, mierzących dwa wymiary religijności: (1) *akceptacja vs negacja transcendencji* – określa stopień przyznawania obiektom religijnym miejsca w rzeczywistości transcendentnej; (2) *interpretacja literalna vs symboliczna* – wskazuje na charakter interpretacji treści religijnych. Wymiar akceptacji transcendencji wykazał najsilniejszy pozytywny związek z wartością tradycji, nieco słabszy z konformizmem, natomiast silny negatywny związek – z wartościami hedonizmu, stymulacji i samodzielności. Wymiar interpretacji symbolicznej pozytywnie korelował z uniwersalizmem, a negatywnie – z bezpieczeństwem i władzą. Zastosowanie w badaniach nad wartościami wielowymiarowej miary religijności umożliwiło skuteczniejsze zrozumienie psychologicznej dynamiki powiązań obydwóch czynników.

Obszerną metaanalizę związków wartości z religijnością na bazie modelu Schwartza przeprowadził Saroglou wraz ze współpracownikami (Saroglou, Del-pierre, Dernelle, 2004). Na podstawie obliczeń statystycznych 21 badań z 15 krajów świata sformułowano następujące konkluzje: (1) osoby religijne wykazują tendencje do aprobowania wartości promujących zachowanie porządku społecznego i indywidualnego, takich jak tradycja, konformizm i bezpieczeń-

stwo; (2) jednocześnie osoby takie odrzucają wartości promujące otwartość na zmianę i autonomię, tj. stymulacja, samodzielność; (3) religijność sprzyja faworyzowaniu wartości umożliwiających ograniczoną samotranscendencję, tj. życzliwość; (4) jednocześnie osoby religijne odrzucają wartości akcentujące samorozwój, tj. osiągnięcia, siła. Okazało się, że wiele efektów ma stabilny wzór wśród odmiennych religii i denominacji (chrześcijanie, żydzi, muzułmanie) oraz kultur (europejska, bliskowschodnia, amerykańska), co świadczy o stałości systemów wartości (Schwartz, Sagiv, 1995). Jednocześnie zauważono, że natężenie akceptacji wartości zależy od rozwoju społeczno-ekonomicznego poszczególnych krajów.

Cenne badania nad związkami wartości i religijności na gruncie polskim zrealizował Brzozowski (2007) na podstawie opracowanej przez siebie hierarchii wartości nawiązującej do koncepcji hierarchii idealnej Schelera (1997). Autor wyróżnił sześć głównych grup wartości, ułożonych w hierarchiczną strukturę: hedonistyczne, witalne, estetyczne, prawdy, moralne i święte. Źródła tej naturalnej i uniwersalnej hierarchii wartości mogą być głęboko zakorzenione w psychice człowieka, ukierunkowując go do poszukiwania hipotetycznych standardów oceny i zachowania. Jako miary religijności Brzozowski zastosował dwie skale mierzące fundamentalizm religijny i poszukiwania religijne. Najsilniej związanymi z religijnością okazały się wartości hedonistyczne, prawdy i religijne. Zależności nie były jednak homogeniczne: podczas gdy wartości hedonistyczne i prawdy redukowały fundamentalizm religijny i nasilały poszukiwania religijne, to wartości religijne oddziaływały w odwrotnym kierunku, tj. wzmacniały postawy fundamentalistyczne i osłabiały poszukiwania religijne.

Porównując zależności uzyskane w ramach koncepcji Schwartza i Brzozowskiego, możemy zauważyć pewne podobieństwa. Wartości hedonistyczne wykazują negatywne związki z religijnością, szczególnie odnosząc się do aspektu tradycjonalistycznego i konserwatywnego. Może to wynikać z zasad większości głównych religii świata, postulujących opanowanie i wstrzemięźliwość w poszukiwaniu przyjemności, a także zalecających umiar na poziomie życia biologicznego. Jednocześnie zauważamy i pewne różnice, np. wartości prawdy, nieobecne wprost w koncepcji Schwartza, prowadzą do otwartości na prądy i idee religijne, a tym samym stymulują religijność poszukującą.

Uwzględniając powyższe treści zauważmy, że niektóre zagadnienia domagają się uszczegółowienia i bardziej dokładnych analiz empirycznych. Dotychczasowe badania nie zwracały zbyt dużej uwagi na wymiary religijności, traktując ją w kategoriach jednego wymiaru lub stylów myślenia religijnego. Celem niniejszego opracowania jest zbadanie relacji i powiązań wartości z szeroko

traktowaną religijnością w ramach wymiarów poznawczych i społecznych, a także określenie obszarów, w których zależności te są najsilniejsze. Problem badawczy został sformułowany poprzez następujące pytania:

- 1) Czy istnieją powiązania między strukturą wartości a poznawczymi i społecznymi wymiarami religijności?
- 2) Czy różne typy wartości wiążą się w ten sam sposób z religijnością na poziomie poznawczym i społecznym?
- 3) Który z wymiarów religijności, poznawczy czy społeczny, jest silniej związany z systemem wartości?

II. METODY POMIARU I OSOBY BADANE

1. *Metody pomiarowe*

W celu przeprowadzenia pomiarów zastosowano trzy metody badawcze: Skalę Wartości Schelerowskich, której autorem jest Brzozowski (1995, 1997), Skalę Przekonań Postkrytycznych, opracowaną przez Hutsebauta i współpracowników (Hutsebaut, 1996; Duriez, Fontaine, Hutsebaut, 2000), oraz Skalę Centralności Religijności, autorstwa Hubera (2003). Powyższe metody umożliwiają zbadanie zależności pomiędzy strukturą wartości a poznawczymi i społecznymi wymiarami religijności, co zapewnia weryfikację problemu badawczego pracy.

Pierwsza z metod, Skala Wartości Schelerowskich (Brzozowski, 1995, 1997), służy do pomiaru struktury wartości osób badanych. Składa się z sześciu podskal podstawowych, mierzących następujące wartości: hedonistyczne, witalne, estetyczne, prawdy, moralne i święte. Ponadto wartości witalne mają dwie podskale czynnikowe: sprawność i siła fizyczna oraz wytrzymałość, natomiast wartości święte – również dwie podskale: świętości świeckie i świętości religijne. Współczynniki stabilności podskal podstawowych obliczane dla całej grupy są wysokie – od 0,81 do 0,89; w przypadku zgodności wewnętrznej skali współczynniki α Cronbacha były wyższe niż 0,80. Trafność teoretyczna, sprawdzona na trzy sposoby: analiza czynnikowa sześciu podskal, badanie korelacji między podskalami oraz analiza związków między Skalą Wartości Schelerowskich a zmienną aprobaty społecznej, okazała się zadowalająca pod względem psychometrycznym.

Do pomiaru poznawczych wymiarów religijności zastosowano Skalę Wiary Post-krytycznej opracowaną przez Hutsebauta i współpracowników (Hutsebaut, 1996; Duriez, Fontaine, Hutsebaut, 2000). Ma ona cztery podskale określające

religijne style poznawcze: (1) ortodoksja – charakteryzuje się literalnym myśleniem o zagadnieniach religijnych przy jednoczesnym uwzględnieniu obecności transcendencji; (2) zewnętrzna krytyka – odznacza się literalnym myśleniem o tematach religijnych, lecz równocześnie zaprzecza istnieniu transcendencji; (3) relatywizm – rzeczywistość transcendentna jest odrzucana, przy jednoczesnym przekonaniu, że zagadnienia religijne mogą mieć ukryte, symboliczne znaczenie; (4) wtórna ufność – charakteryzuje się uznaniem transcendencji i równoczesnym przekonaniem, że treści religijne można interpretować w sposób symboliczny i mający osobiste znaczenie. Analizy psychometryczne skali wykazały jej trafność i rzetelność w badaniach religijności pod kątem stylów myślenia. Skala została przetłumaczona na język polski i zaadaptowana przez Zarzycką, Bartczuka i Wiechetka (2006). Współczynniki rzetelności α Cronbacha dla poszczególnych podskal wynoszą od 0,86 do 0,89.

Skala Centralności Religijności Hubera (2003) służy do badania religijności pod kątem poznawczym i społecznym. Składa się z pięciu wymiarów: zainteresowanie problematyką religijności, przekonania religijne, modlitwa, doświadczenie religijne, kult, których suma daje wynik ogólny. Współczynniki rzetelności α Cronbacha dla poszczególnych podskal w mieszczą się w granicach od 0,82 do 0,93, natomiast współczynniki korelacji uzyskane przy ocenie trafności teoretycznej – w przedziale od 0,74 do 0,88. Autorką polskiej adaptacji skali jest B. Zarzycka (2007).

2. Osoby badane i zastosowane metody statystyczne

Osobami badanymi było 247 osób (135 kobiet i 112 mężczyzn), w wieku 18-56 lat, mieszkających w kilku rejonach Polski (Opole, Kraków, Wrocław). Badania zostały przeprowadzone grupowo lub indywidualnie. Miały one charakter anonimowy. Część badań wykonano w ramach zajęć prowadzonych ze studentami studiów dziennych i zaocznych, a w pozostałych przypadkach posłużono się osobami, które rozprowadziły kwestionariusze w swoim środowisku pracy lub zamieszkania z prośbą o ich wypełnienie. W doborze osób chodziło o zróżnicowanie pod względem charakteru religijności. Średnia wieku badanych wyniosła 34,8 roku. Do obliczeń statystycznych zastosowano dwie metody: analizy korelacyjne i regresji wielokrotnej.

III. WYNIKI

Prezentację wyników badań rozpoczęto od przeprowadzenia analiz korelacyjnych pomiędzy wynikami wartości i religijności. W tym celu zastosowano test r Pearsona. Uzyskane wyniki korelacji między skalami podstawowymi wartości a wymiarami religijności prezentuje tabela 1.

Tab. 1. Wyniki korelacji r Pearsona pomiędzy skalami podstawowymi Wartości Schelerowskich a wymiarami religijności w zakresie Skali Przekonań Postkrytycznych i Centralności Religijności

Przekonania Postkrytyczne	Wartości					
	Hedonistyczne	Witalne	Estetyczne	Prawdy	Moralne	Święte
	r	r	r	r	r	r
Ortodoksja	-0,07	0,19*	-0,02	-0,05	0,17*	0,55***
Zewnętrzna krytyka	0,25***	0,04	0,16	0,13	-0,08	-0,48***
Relatywizm	0,21**	0,06	0,06	0,17*	0,01	-0,18*
Wtórna ufność	-0,05	0,16	0,07	0,06	0,20**	0,37***
Centralność religijności						
Zainteresowanie problematyką religijną	-0,29***	-0,07	-0,14	0,06	0,10	0,13
Przekonania religijne	-0,11	0,10	-0,10	-0,02	0,10	0,55***
Modlitwa	-0,11	0,12	-0,06	-0,05	0,15*	0,56***
Doświadczenie religijne	-0,15*	0,06	-0,13	-0,08	0,16*	0,56***
Kult	-0,23**	0,11	-0,06	-0,06	0,17*	0,54***
Wynik ogólny	-0,20**	0,08	-0,11	-0,04	0,16*	0,56***

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Analizując uzyskane rezultaty korelacji wartości podstawowych z religijnymi stylami poznawczymi zauważamy, że wartości hedonistyczne są pozytywnie związane z zewnętrzną krytyką i relatywizmem. Pozytywny związek wystąpił między wartościami: witalnymi a ortodoksją, prawdy i relatywizmem, moralnymi a ortodoksją i wtórna ufnością. Najsilniejsze związki wystąpiły między wartościami świętymi a wszystkimi czterema religijnymi stylami poznawczymi, przy czym kierunek zależności był niejednorodny. Związki wartości świętych z ortodoksją i wtórna ufnością miały dodatni charakter, natomiast z zewnętrzną krytyką i relatywizmem – charakter ujemny.

Na podstawie porównań korelacyjnych wartości podstawowych z centralnością religijności okazało się, że związki wystąpiły w ramach trzech wartości: hedonistycznych, moralnych i świętych. Biorąc pod uwagę siłę związków należy przyznać, że wartości święte wykazują najsilniejsze powiązania z wymiarami centralności religijności – w czterech z pięciu wymiarów wyniki okazały się istotne statystycznie oraz w wyniku ogólnym (wszystkie na poziomie $p < 0,001$). Wartości hedonistyczne wiązały się negatywnie z takimi wymiarami centralności, jak zainteresowanie problematyką religijną, doświadczenie religijne, kult oraz wynik ogólny. Wartości moralne korelowały dodatnio z wymiarami modlitwy, doświadczenia religijnego, kultu i z wynikiem ogólnym. Wartości święte wykazywały natomiast dodatni związek z następującymi wymiarami: przekonania religijne, modlitwa, doświadczenie religijne, kult i wynik ogólny.

Dodatkowych danych dostarczają rezultaty analiz korelacyjnych skal czynnikowych wartości z wymiarami religijności, będące uszczegółowieniem powyższych porównań w zakresie wartości witalnych i świętych. Wyniki prezentuje tabela 2.

Tab. 2. Wyniki korelacji r Pearsona pomiędzy skalami czynnikowymi Wartości Schelerowskich a wymiarami Centralności Religijności

Przekonania Postkrytyczne	Wartości			
	Sprawność i siła fizyczna	Wytrzymałość	Święte świeckie	Święte religijne
	r	r	r	r
Ortodoksja	0,09	0,19	0,29***	0,69***
Zewnętrzna krytyka	0,09	0,01	-0,20**	-0,60***
Relatywizm	0,06	0,07	-0,06	-0,24**
Wtórna ufność	0,09	0,15*	0,22**	0,41***
Centralność religijności				
Zainteresowanie problematyką religijną	-0,15*	-0,01	-0,08	0,34***
Przekonania religijne	0,06	0,06	0,21**	0,74***
Modlitwa	0,03	0,14	0,22**	0,73***
Doświadczenie religijne	-0,03	0,08	0,26***	0,70***
Kult	0,03	0,10	0,21**	0,71***
Wynik ogólny	-0,01	0,09	0,20**	0,76***

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Wśród skal czynnikowych sprawności i siły fizycznej oraz wytrzymałości wystąpiły tylko dwa wyniki istotne statystycznie: pierwsza wartość negatywnie korelowała z wymiarem zainteresowanie problematyką religijną, natomiast druga – pozytywnie z religijnym stylem poznawczym wtórnej ufności. Znacznie więcej wyników istotnych statystycznie odnotowano w ramach wartości świętych – zarówno świeckich, jak i religijnych. Dodatkowo związki wystąpiły między wartościami świętymi świeckimi a stylami ortodoksja oraz wtórna ufność, natomiast ujemny związek – ze stylem zewnętrzna krytyka. W przypadku wartości świętych religijnych wszystkie zależności okazały się istotne statystycznie: ze stylami ortodoksja i wtórna ufność kierunek był dodatni, przy stylach zewnętrzna krytyka i relatywizm – ujemny.

Silne związki wartości świętych świeckich i religijnych wystąpiły także dla wymiarów centralności religijności, gdzie zdecydowana większość wyników okazała się istotna statystycznie (wszystkie z wyjątkiem jednego). Wartości święte świeckie dodatkowo korelowały z wymiarami: przekonania religijne, modlitwa, doświadczenie religijne, kult oraz wynik ogólny. Wartości święte religijne wykazywały dodatnie zależności z wszystkimi wymiarami centralności: zainteresowanie problematyką religijną, przekonania religijne, modlitwa, doświadczenie religijne, kult oraz wynik ogólny. Należy podkreślić, że w przypadku ostatniej grupy wartości wszystkie rezultaty były na wysokim poziomie istotności ($p < 0,001$).

Następnym etapem analiz statystycznych było poszukiwanie uwarunkowań wymiarów religijności postkrytycznej (zmienna zależna) w ramach struktury wartości (zmienna niezależna). W tym celu przeprowadzono regresję wielokrotną dla wyników w Skali Przekonań Postkrytycznych względem wartości podstawowych w Skali Wartości Schelerowskich. Wyniki przedstawia tabela 3.

Zespół trzech zmiennych, tj. wartości hedonistyczne, witalne i święte, wyjaśnia w sumie więcej niż 1/3 zmienności (36%) w zakresie religijnego stylu poznawczego ortodoksja. Rozpatrując uzyskane wyniki można powiedzieć, że stosowanie przez jednostki stylu ortodoksyjnego (literalnego) myślenia o zagadnieniach religijnych przy akceptacji transcendencji jest tym silniejsze, im wyższy poziom wartości świętych i witalnych oraz im niższy poziom wartości hedonistycznych.

W przypadku stylu zewnętrznej krytyki zespół dwóch zmiennych wyjaśnia 35% wariancji. Są to: wartości hedonistyczne i święte. Nie występuje tutaj zmienna wartości witalnych, która wchodziła w skład równania w poprzednim stylu. Inny jest także kierunek zależności: posługiwanie się stylem zewnętrznej

krytyki jest tym większe, im niższy jest poziom wartości świętych oraz im wyższy – wartości hedonistycznych.

Tab. 3. Regresja wielokrotna dla Skali Przekonań Postkrytycznych względem wyników wartości podstawowych w Skali Wartości Schelerowskich

	β	t	$p <$
Ortodoksja: $R = 0,60; R^2 = 0,36; F(3,243) = 19,40; p < 0,001$			
Hedonistyczne	-0,23	-2,66	0,008
Witalne	0,19	2,15	0,03
Święte	0,55	7,62	0,001
Zewnętrzna krytyka: $R = 0,59; R^2 = 0,35; F(2,244) = 24,77; p < 0,001$			
Hedonistyczne	0,31	4,01	0,001
Święte	-0,54	-7,80	0,001
Relatywizm: $R = 0,33; R^2 = 0,11; F(3,243) = 4,34; p < 0,005$			
Hedonistyczne	0,25	2,54	0,01
Prawdy	0,17	1,91	0,05
Święte	-0,22	-2,73	0,007
Wtórna ufność: $R = 0,42; R^2 = 0,17; F(3,243) = 7,19; p < 0,001$			
Hedonistyczne	-0,23	-2,34	0,02
Witalne	0,16	1,96	0,05
Święte	0,32	3,63	0,001

Rezultaty regresji wielokrotnej dla stylu relatywizmu wskazują na zespół trzech wartości: hedonistycznych, świętych i prawdy, wyjaśniających tylko 11% wariancji. Z tendencją do stosowania tego stylu wiąże się wyższy poziom wartości hedonistycznych i prawdy, a także niższy wartości świętych. Pewnym *novum* jest tutaj obecność wartości prawdy, które nie występowały w poprzednich stylach.

Dla stylu wtórnej ufności zespół trzech zmiennych, tj. wartości hedonistyczne, witalne i święte, wyjaśnia 1/6 zmienności (17%) dla całej grupy bada-

nych. Biorąc pod uwagę kierunek uzyskanych zależności należy stwierdzić, że osoby będą tym częściej stosować styl wtórnej ufności, im wyższy będzie poziom ich wartości świętych i witalnych, a wartości hedonistycznych – niższy. Zauważyć można, że wzorzec ten podobny jest jak przy stylu ortodoksji, jednak występuje tu znacznie niższy wskaźnik wariancji wyjaśnionej przez powyższe trzy zmienne.

Kolejnym etapem analiz statystycznych było zbadanie uwarunkowań wymiarów centralności religijności w ramach struktury wartości podstawowych, do czego zastosowano metodę regresji wielokrotnej. Uzyskane wyniki prezentuje tabela 4.

Analiza regresji wielokrotnej dla wymiaru zainteresowanie problematyką religijną ukazała, że tylko wartości hedonistyczne mają udział w zmienności wyników tego wymiaru – nie jest to jednak wielkość duża (16%). Kierunek zależności wskazuje, że zainteresowanie tematyką religii jest tym większe, im niższe jest natężenie wartości hedonistycznych. Większy procent wyjaśnionej zmienności przez wartości hedonistyczne i święte nastąpił w przypadku kolejnego wymiaru – przekonania religijne (37%). Osoby będą charakteryzować się silniejszymi przekonaniami religijnymi, im niższy będzie poziom posiadanych wartości hedonistycznych, a wartości świętych – wyższy. Podobna zależność wystąpiła przy kolejnych dwóch wymiarach: modlitwa i doświadczenie religijne. W obydwóch wypadkach wartości hedonistyczne i święte wyjaśniają odpowiednio 36% i 39% zmienności. Kierunek zależności jest również analogiczny: intensywniejsza obecność modlitwy i doświadczeń religijnych uwarunkowana jest niższym poziomem wartości hedonistycznych i wyższym wartości świętych. Nieco inny charakter ma ostatni z wymiarów – kult, gdzie zespół trzech wartości: hedonistycznych, witalnych i świętych wyjaśnia 41% zmienności. Intensywność praktyk kultu religijnego będzie tym wyższa, im niższy będzie poziom wartości hedonistycznych, a wartości witalnych i świętych – wyższy.

W następnym etapie analiz statystycznych postanowiono zbadać uwarunkowania religijnych stylów poznawczych w ramach wartości czynnikowych. W tym celu przeprowadzono regresję wielokrotną dla wyników w Skali Przekonań Postkrytycznych względem wartości czynnikowych w Skali Wartości Schelerowskich. Wyniki przedstawia tabela 5.

Tab. 4. Regresja wielokrotna dla skali Centralności Religijności
względem wyników wartości podstawowych
w Skali Wartości Schelerowskich

	β	t	$p <$
Zainteresowanie problematyką religijną: $R = 0,40; R^2 = 0,16; F(1,245) = 4,38; p < 0,001$			
Hedonistyczne	-0,39	-3,71	0,001
Przekonania religijne: $R = 0,61; R^2 = 0,37; F(2,244) = 13,07; p < 0,001$			
Hedonistyczne	-0,18	-1,98	0,05
Święte	0,61	7,68	0,001
Modlitwa: $R = 0,60; R^2 = 0,36; F(2,244) = 12,77; p < 0,001$			
Hedonistyczne	-0,22	-2,35	0,02
Święte	0,56	7,07	0,001
Doświadczenie religijne: $R = 0,62; R^2 = 0,39; F(2,244) = 14,66; p < 0,001$			
Hedonistyczne	-0,21	-2,31	0,02
Święte	0,57	7,34	0,001
Kult: $R = 0,65; R^2 = 0,42; F(3,243) = 16,40; p < 0,001$			
Hedonistyczne	-0,42	-4,79	0,001
Witalne	0,19	2,18	0,03
Święte	0,52	6,88	0,001
Wynik ogólny: $R = 0,64; R^2 = 0,41; F(2,244) = 15,99; p < 0,001$			
Hedonistyczne	-0,32	-3,72	0,001
Święte	0,57	7,54	0,001

Tab. 5. Regresja wielokrotna dla Skali Przekonań Postkrytycznych
względem wyników wartości czynnikowych
w Skali Wartości Schelerowskich

	β	t	$p <$
Ortodoksja: $R = 0,69; R^2 = 0,48; F(1,245) = 32,31; p < 0,001$			
Święte religijne	0,66	10,02	0,001
Zewnętrzna krytyka: $R = 0,64; R^2 = 0,40; F(2,244) = 23,18; p < 0,001$			
Sprawność i siła fizyczna	0,21	2,59	0,01
Święte religijne	-0,63	-8,84	0,001
Relatywizm: $R = 0,27; R^2 = 0,07; F(1,245) = 2,79; p < 0,05$			
Święte religijne	-0,27	-3,12	0,002
Wtórna ufność: $R = 0,42; R^2 = 0,28; F(1,245) = 7,64; p < 0,05$			
Święte religijne	0,37	4,47	0,001

Uzyskane rezultaty wskazały na wartości święte religijne jako mające istotny wpływ na preferencję religijnych stylów poznawczych. Wartości te wyjaśniają następującą wielkość zmienności wyników: najwięcej w stylu ortodoksji (48%), a znacznie mniej, bo tylko 7%, przy stylach relatywizmu i wtórnej ufności. Kierunek oddziaływania wartości świętych religijnych jest zróżnicowany w poszczególnych stylach. Preferencja stosowania stylów ortodoksji i wtórnej ufności będzie tym silniejsza, im wyższy będzie poziom wartości świętych religijnych. Odwrotna zależność wystąpiła przy stylu relatywizmu, którego nasilenie będzie słabsze wraz ze wzrostem poziomu tych wartości. Stylem różniącym się od wymienionych jest zewnętrzna krytyka, dla którego zespół dwóch zmiennych: sprawność i siła fizyczna oraz święte religijne wyjaśnia 40% zmienności wyników. Obecność tego stylu w poznawczym funkcjonowaniu jednostki będzie tym silniejsza, im wyższy będzie poziom wartości sprawności i siły fizycznej, a wartości świętych religijnych – niższy. Podkreślić należy istotne różnice w poziomach wyjaśnianej zmienności przy poszczególnych stylach. Najwyższy procent zmienności wyników wartości wystąpił w przypadku stylu ortodoksja (prawie połowa – 48%), a najniższy – w przypadku stylu relatywizm (tylko 7%).

W ostatnim etapie analiz statystycznych obliczono uwarunkowania wymiarów centralności religijności w ramach struktury wartości czynnikowych. Do tego celu, podobnie jak i wcześniej, użyto metodę regresji wielokrotnej. Uzyskane wyniki prezentuje tabela 6.

Tab. 6. Regresja wielokrotna dla skali Centralności Religijności względem wyników wartości czynnikowych w Skali Wartości Schelerowskich

	β	t	$p <$
Zainteresowanie problematyką religijną: $R = 0,44$; $R^2 = 0,19$; $F(3,243) = 8,26$; $p < 0,001$			
Sprawność i siła fizyczna	-0,21	-2,25	0,02
Święte świeckie	-0,19	-2,25	0,02
Święte religijne	0,44	5,27	0,001
Przekonania religijne: $R = 0,75$; $R^2 = 0,56$; $F(1,245) = 44,21$; $p < 0,001$			
Święte religijne	0,78	12,77	0,001
Modlitwa: $R = 0,74$; $R^2 = 0,55$; $F(2,244) = 42,11$; $p < 0,001$			
Sprawność i siła fizyczna	-0,15	-2,21	0,03
Święte religijne	0,75	12,17	0,001
Doświadczenie religijne: $R = 0,72$; $R^2 = 0,51$; $F(2,244) = 36,87$; $p < 0,001$			
Sprawność i siła fizyczna	-0,20	-2,81	0,005
Święte religijne	0,71	11,05	0,001
Kult: $R = 0,72$; $R^2 = 0,52$; $F(2,244) = 36,68$; $p < 0,001$			
Sprawność i siła fizyczna	-0,13	-1,98	0,05
Święte religijne	0,72	11,31	0,001
Wynik ogólny: $R = 0,78$; $R^2 = 0,61$; $F(2,244) = 53,67$; $p < 0,001$			
Sprawność i siła fizyczna	-0,17	-2,57	0,01
Święte religijne	0,81	13,99	0,001

Zainteresowanie problematyką religijną jest wyjaśniane przez zespół trzech wartości: sprawność i siła fizyczna, święte świeckie i święte religijne (łącznie 19% zmienności wyników). Uwzględniając znak zależności należy stwierdzić, że jednostki będą wykazywać silniejszą koncentrację na zagadnieniach religijnych, im niższy będzie poziom wartości sprawności i siły fizycznej oraz świętych świeckich, a wyższy – świętych religijnych. Kolejny wymiar – przekonania religijne – jest wyjaśniany przez same wartości święte religijne (56% zmienności wyników) – znak zależności jest dodatni, tj. obecność przekonań u osób będzie tym większa, im wyższy będzie poziom wartości świętych religijnych. W następnych trzech wymiarach centralności religijności (modlitwa, doświadczenie religijne i kult), a także w ramach wyniku ogólnego, gdzie zespół dwóch wartości (sprawność i siła fizyczna) oraz święte religijne wyjaśnia zmienność wyników w następujących wymiarach: modlitwa (55%), doświadczenie religijne (51%), kult (52%) i wynik ogólny (61%). Kierunek zależności jest jednakowy we wszystkich przypadkach: im niższy poziom wartości sprawności i siły fizycznej, a wyższy wartości świętych religijnych, tym bardziej wzrasta intensywność powyższych wymiarów centralności religijności.

IV. DYSKUSJA WYNIKÓW

Celem niniejszego artykułu było zbadanie powiązań zachodzących pomiędzy systemem wartości a poznawczymi i społecznymi wymiarami religijności. W szczególności chodziło o zlokalizowanie tych grup wartości, które wykazują związki z wymiarami poznawczymi i społecznymi, a także wyjaśnienie, który z wymiarów, poznawczy czy społeczny, jest silniej powiązany z systemem wartości.

Uzyskane rezultaty analiz statystycznych wskazują, że system wartości jest silnie związany z myśleniem i rozumowaniem o treściach religijnych oraz praktykami i zachowaniami religijnymi. Poznawczy wymiar religijności był reprezentowany, obok stylów religijnych, także i przez dwie skale centralności religijności: zainteresowanie problematyką religijną i przekonania religijne. Wymiar społeczny obejmował modlitwę, doświadczenia religijne i udział w nabożeństwach.

Na płaszczyźnie poznawczej można stwierdzić, że wartości hedonistyczne (np. posiadanie, przyjemność, dostatnie życie) wiążą się ze stylem myślenia charakteryzującym się krytycznym podejściem do treści religijnych, kwestionowaniem prawd religijnych i relatywnym rozumieniem zagadnień transcendentnych. Wynik ten jest zgodny z wcześniejszymi badaniami Schwartza i Huismanisa

(1995) oraz Roccas (2005), w których hedonizm okazał się negatywnie związany z ogólnie traktowaną religijnością. Potwierdza to także odwrotna zależność wartości hedonistycznych z zainteresowaniem problematyką religijną w ramach centralności religijności. Uzyskane w niniejszej pracy rezultaty uszczegóławiają powyższe badania, rozciągając związek wartości hedonistycznych z poznawczym wymiarem religijności. Wartości prawdy (np. mądrość, logiczność, otwarty umysł) skłaniają do relatywnego myślenia o problematyce religijnej, co może wynikać stąd, że osoby o otwartym spojrzeniu na rzeczywistość będą interpretować zasady funkcjonowania świata i społeczeństw nie tylko w kategoriach religijnych, ale i niereligijnych. Konsekwencją będzie relatywne podejście do zagadnień religijnych.

Wartościami, które silnie zaznaczyły swój związek z wymiarem poznawczym, były wartości święte. Wyniki okazały się istotne statystycznie we wszystkich stylach myślenia. Odnosi się to szczególnie do wartości czynnikowych świętych religijnych, ale i – w przypadku zainteresowania problematyką religijną – do wartości świętych świeckich. Oznacza to, że uznawanie wartości, takich jak Bóg, zbawienie oraz ojczyzna, państwo wiąże się z preferowaniem stylu myślenia odznaczającego się stabilnością i akceptacją treści religijnych, ale także refleksyjnym i racjonalnym podejściem do rzeczywistości transcendentnej. Jednocześnie osoby przywiązane do wartości świętych unikają krytycznego i relatywnego rozumowania o zagadnieniach religii. Może to być spowodowane tym, że wartości święte, zajmujące centralne miejsce w systemie poznawczym i jednocześnie mające silny ładunek motywacyjny, buforują pojawianie się wątpliwości odnośnie do sfery religijnej.

System wartości jest również silnie związany ze społecznym funkcjonowaniem jednostki w zakresie życia religijnego. Jest to widoczne w zachowaniach i praktykach religijnych. Relacje między systemem wartości a społecznymi wymiarami centralności religijności wskazały, że traktowanie wartości hedonistycznych i, w mniejszym stopniu witalnych, jako wiodących negatywnie wiąże się z udziałem we wspólnotowych praktykach religijnych i duchowych, indywidualną aktywnością duchową oraz intensywnością doświadczeń religijnych. Taki stan rzeczy wydaje się zrozumiały, jeśli weźmiemy pod uwagę, że prawie wszystkie religie świata przestrzegają swoich wyznawców przed nadmiernym dążeniem do przyjemności i posiadania dóbr materialnych czy nieograniczonym zaspokajaniem potrzeb biologicznych (Feather, 2005; Spilka i in., 2003). Jednocześnie akcentowanie w życiu wartości moralnych (np. honor, pokój, pomaganie innym) ma pozytywne relacje z wieloma zachowaniami religijnymi, takimi jak modlitwa, doświadczenie sfery sacrum i autentyczne podejście do religii.

Podobnie jak i w wymiarze poznawczym, tak i w społecznym najsilniejsze związki z religijnością miały wartości święte, zwłaszcza wartości święte religijne. Ceniecie przez osoby takich wartości, jak Bóg lub zbawienie, a także uznawanie ich za przewodnie, wiąże się z częstszymi aktami kultu religijnego zarówno w sferze indywidualnej, jak i społecznej, wydatniejszym koncentrowaniem się na praktykach religijnych oraz silniejszym zaangażowaniem w rozwijanie własnej religijności. Interesującym aspektem przeprowadzonych badań było stwierdzenie relacji wartości patriotycznych ze wszystkimi społecznymi wymiarami religijności. Uwzględniając kontekst polskiej rzeczywistości, może to wynikać z powiązań religii z życiem społecznym, co jest widoczne np. w haśle „Bóg – Honor – Ojczyzna” lub przy okazji niektórych uroczystości państwowych (np. msze za Ojczyznę).

Zależność między wartościami a religijnością może być dwukierunkowa, na co wskazują też inni autorzy (Roccas, 2005; Saroglou, Delpierre, Dernelle, 2004). Z jednej strony osoby z określonymi preferencjami wartości poszukują religii lub konkretnych form religijności, ponieważ wierzenia religijne dostarczają wzmocnienia tych wartości albo też umożliwiają integrację wartości z zasadami moralnymi, emocjami i rytuałami społecznymi w spójną całość. Z drugiej strony, religijność podkreśla rolę pewnych wybranych wartości i wpływa na ich akceptację. Także przekazywanie religijności w społeczeństwie odbywa się poprzez proces socjalizacji, który można traktować jako część bardziej ogólnej transmisji wartości. W procesie socjalizacji kształtowana jest zarówno religijność lub areligijność dziecka, jak i odpowiednie sądy o wartościach. Rezultaty badania skłaniają do zastanowienia się nad związkami przyczynowo-skutkowymi w układzie analizowanych czynników.

Ważnym elementem badań było oszacowanie tego, który z analizowanych wymiarów religijności, poznawczy czy społeczny, jest silniej związany z systemem wartości. Uwzględniając rezultaty analizy regresji należy stwierdzić, że system wartości wyjaśnia znacznie więcej procent zmienności przy społecznych niż przy poznawczych wymiarach religijności. Sformułować można zatem wniosek o silniejszych powiązaniach wartości ze społecznymi aspektami religijności niż poznawczymi. Koresponduje to z wcześniejszymi ustaleniami Roccas (2005), podkreślającej znaczenie związków wartości i religijności w procesach międzygrupowych. Zastanawiając się nad ewentualnymi wyjaśnieniami takiego stanu rzeczy, można odwołać się do dwóch prawdopodobnych interpretacji. Po pierwsze, religijność jest mocno uwarunkowana czynnikami społecznymi, tj. występuje w określonym kontekście kulturowo-społecznym, wyraża się w praktykach i formach kultu oraz związana jest z relacjami międzyludzkimi (Krok, 2005; Sil-

berman, 2005). Konsekwencją jest silna aktualizacja treści religijnych w ramach struktur społecznych. Po drugie, zarówno religijność, jak i wartości formowane są w procesie socjalizacji, w którym zachodzi oddziaływanie wielu czynników społecznych i środowiskowych. Ludzie kształtują zatem swoją religijność i system wartości w oparciu o interakcje społeczne, co będzie warunkować zależności ze sferą życia społecznego na przestrzeni całego życia.

Uzyskane dane nie wyczerpują złożonej problematyki wartości i religijności, lecz stanowią inspirację dla dalszych poszukiwań badawczych w tej dziedzinie. Bazując na sformułowanych wnioskach dotyczących powiązań struktury wartości z poznawczymi i społecznymi wymiarami religijności, można w przyszłości pokusić się o określenie wpływu systemu wartości na postawy i zachowania religijne jednostki w konkretnych sytuacjach społecznych. Interesującym problemem badawczym byłoby także zbadanie oddziaływania wartości religijnych na poszczególne procesy poznawcze, np. pamięć, myślenie czy rozumowanie.

BIBLIOGRAFIA

- Batson, D. C., Stocks, E. L. (2004). Religion: Its core psychological functions. W: J. Greenberg, S. L. Koole, T. Pyszczynski (red.), *Handbook of experimental existential psychology* (s. 141-155). New York: Guilford.
- Bilsky, W., Peters, M. (1999). Estructura de los valores y la religiosidad. Una investigación comparada realizada en Mexico. *Revista Mexicana de Psicología*, 16, 77-88.
- Brzozowski, P. (1995). *Skala Wartości Schelerowskich – SWS. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PWT.
- Brzozowski, P. (1997). Struktura czynnikowa Skali Wartości Schelerowskich (SWS): analizy eksploracyjne i confirmacyjne. *Przegląd Psychologiczny*, 40, 293-312.
- Brzozowski, P. (2007). *Wzorcowa hierarchia wartości*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Chaim, W. (1991). *Psychologiczna analiza religijności niespójnej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Duriez, B., Fontaine, J. R. J., Hutsebaut, D. (2000). A further elaboration of the Post-Critical Belief Scale: Evidence for the existence of four different approaches to religion in Flanders-Belgium. *Psychologica Belgica*, 40, 153-181.
- Duriez, B., Fontaine, J. R. J., Luyten, P. (2001). Does religiosity still influence our lives? New evidence for discriminating value patterns of different types of religiosity. W: V. Saroglou, D. Hutsebaut (red.), *Religion et développement humain: Questions psychologiques* (s. 93-113). Paris: L'Harmattan.
- Feather, N. T. (2005). Values, religion, and motivation. W: M. L. Maehr, S. A. Karabenick (red.), *Advances in motivation and achievement* (vol. 14, s. 35-73). New York: Elsevier.
- Fontaine, J. R. J., Duriez, B., Luyten, P., Corveleyn, J., Hutsebaut, D. (2005). Consequences of a multi-dimensional approach to religion for the relationship between religiosity and value priorities. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 15, 123-143.

- Fontaine, J. R. J., Luyten, P., Corveleyn, J. (2000). Tell me what you believe and I'll tell you what you want. Empirical evidence for discriminating value patterns of five types of religiosity. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 10, 65-84.
- Hood, R. W., Hill, P. C., Spilka, B. (2009). *The psychology of religion: An empirical approach*. New York: Guilford Press.
- Huber, S. (2003). *Zentralität und Inhalt. Ein neues multidimensionales Messmodell der Religiosität*. Opladen: Leske und Budrich.
- Hutsebaut, D. (1996). Post-critical belief: A new approach to the religious attitude problem. *Journal of Empirical Theology*, 9, 48-66.
- Krok, D. (2005). Religia a funkcjonowanie osobowości człowieka. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*, 25, 87-112.
- Krok, D. (2009). *Religijność a jakość życia w perspektywie mediatorów psychospołecznych*. Opole: Redakcja Naukowa WT UO.
- Król, J. (1999). *Psychologiczne aspekty badania fenomenu religii*. Opole: Redakcja Naukowa WT UO.
- Kusdil, M. E., Kagitcibasi, C. (2000). Value orientations of Turkish teachers and Schwartz's theory of values. *Turk Psikoloji Dergisi*, 15, 59-80.
- Roccas, S. (2005). Religion and values system. *Journal of Social Issues*, 61, 747-759.
- Roccas, S., Schwartz, S. H. (1997). Church-state relations and the association of religiosity with values: A study of Catholics in six countries. *Cross-Cultural Research*, 31, 356-375.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Rokeach, M. (1976). *Beliefs, attitudes, and values*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Saroglou, V., Delpierre, V., Dernelle, R. (2004). Values and religiosity: A meta-analysis of studies using Schwartz's model. *Personality and Individual Differences*, 37, 721-734.
- Scheler, M. (1997). *Resentiment a moralność*. Warszawa: Czytelnik.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. W: M. Zanna (red.), *Advances in experimental social psychology* (vol. 25, s. 1-65). Orlando, FL: Academic Press.
- Schwartz, S. H. (1996). Value priorities and behavior: Applying a theory of integrated value systems. W: C. Seligman, J. Olson, M. P. Zanna (red.), *The psychology of values: The Ontario symposium* (vol. 8, s. 1-24). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Schwartz, S. H. (2001). Wartości. W: A. S. R. Manstead, M. Hewstone (red.), *Psychologia społeczna* (s. 701-703). Warszawa: Jacek Santorski & Co.
- Schwartz, S. H., Huismans, S. (1995). Value priorities and religiosity in four western religions. *Social Psychology Quarterly*, 58, 88-107.
- Schwartz, S. H., Sagiv, L. (1995). Identifying culture specificities in the content and structure of values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26, 92-116.
- Silberman, I. (2005). Religion as a meaning system: Implications for the New Millennium. *Journal of Social Issues*, 61, 4, 641-663.
- Spilka, B., Hood, R. W., Hunsberger, B., Gorsuch, R. (2003). *The psychology of religion. An empirical approach*. New York: The Guilford Press.
- Zarzycka, B. (2007). Skala Centralności Religijności S. Hubera. *Roczniki Psychologiczne*, 10, 133-157.

- Zarzycka, B., Bartczuk, R., Wiechetek, M. (2006). *Skala Wiary Post-Krytycznej* (mps, Katedra Psychologii Społecznej i Psychologii Religii KUL).
- Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I. (2005). Religiousness and spirituality. W: R. F. Paloutzian, C. L. Park (red.), *Handbook of the psychology of religion and spirituality* (s. 21-42). New York: The Guilford Press.

THE VALUES SYSTEM AND COGNITIVE AND SOCIAL DIMENSIONS OF RELIGIOSITY

S u m m a r y

Understanding the complex relationships between values and religiosity may provide a better understanding of what is the role of values in social life and what it means to be religious. Values express what people believe to be good or bad, and what they think should or should not be done. Similar aspects of normative behaviour can be found in religion which can imply mutual connections. This article focuses on the issue of relationships between values and religiosity from cognitive and social perspectives. The study involved 247 subjects (women and men) aged 18-56. Three scales were employed to conduct the research: Post-critical Beliefs Scale, Centrality of Religiosity Scale, Scale of Scheler's Values. The results confirmed strong relations between the values system and religiosity dimensions. Both cognitive and social dimensions of religiosity are connected with value systems. People who are more committed to religion attribute relatively lower importance to values that express the motivations to follow one's sensuous hedonistic desires, and the motivation to care about vitality. At the same time they attribute relatively high importance to sacred values both in the aspects of religion and secularity. Regression analyses results revealed an interesting issue regarding internal structure of religious life: values are related to social dimensions of religiosity stronger than cognitive ones.

Key words: values system, religiosity, cognitive dimensions of religiosity, social dimensions of religiosity.